

Institutul de anatomie patologică Nr. II din Budapesta
(cond.: acad. Haranghy László)

EXPLICAREA BOLILOR ȘI METODE DE TRATAMENT ÎN MEDICINA PERSANA ANTICA

Mérei Gyula

I.

Rezultatele cercetărilor de arheologie și paleopateologie arată că în epoca străveche a omenirii terapia a început cu empiria. Magia a intrat în domeniul terapiei odată cu concepția animistă (1, 2, 3, 4, 5, 6).

Despre epoca străveche a medicinei persane nu dispunem decît de cunoștințe puține, la fel după cum nu știm prea multe nici despre perioada din istoria persană anterioară lui *Kyros* (Cirus). Dar datele răslețe pe care le avem la îndemînă ne îndreptățesc să afirmăm că și la perși medicația a fost compusă inițial din elemente de medicină populară. Imediat după ce a răsturnat regatul mezilor, *Kyros* a manifestat aspirații expansioniste, mai întii înfrîngîndu-l pe

Kroisos, regele Lidiei, și apoi, după cîțiva ani, pornind o campanie împotriva imperiului caldean (nou-babilonian) care era în alianță cu Lidia. Orașul Babilon și-a deschis porțile în anul 539 î. e. n., și conducătorul de oști persan, *Gabaru*, a putut să-și introducă suveranul cu alai de triumf în templul lui *Marduk*,¹ pentru ca acolo, în sanctuarul stăpînului „tablelor destinului” (usurat ilani Kenuati: adevărata dumnezească predestinare”), să fie încoronat ca rege al *Bab-ili*.² Aici, cuceritorii persani cunosc cultura străveche și cunoștințele medicale ale „tării celor două fluvii”,³ aceasta constituie baza și indică direcția cunoștințelor terapeutice de mai târziu. cuceritorii persani s-au revărsat peste Orientul antic ca o invazie.

Kambudzia (Kambyeses al grecilor) fiul și urmașul lui *Kyros*, bate la Pelisium pe *Psammetik III*, faraonul etiopian al Egiptului, „trestia frîntă”, slăbită. În secolul al V-lea î. e. n., perșii cuceresc o parte din India. Inscripția pe stîncă a lui *I. Darajavaus* (Dareios al grecilor) de la Behistun, anunță o dominație peste 23 de state. Nu peste mult falangele grecilor își încearcă forțele cu perșii. Bătălia a luat sfîrșit, în timpul lui Alexandru cel Mare, cînd odată cu înfrîngerea lui *Darajavaus III*, se destramă imperiul mondial al perșilor.

Chiar o scurtă privire istorică poate lăsa impresia că perșii au putut să cunoască nu numai medicina babiloniană, ci și pe cea egipteană, sau probabil și cea indiană, și acest fapt a exercitat în mod evident o influență asupra dezvoltării terapiei lor.

În această vreme terapia babiloniană ajunsese complet în faza magică,⁴ dar și în medicina egipteană, elementele magice s-au răspîndit în măsură din ce în ce mai mare, tocmai de la începutul primului mileniu î. e. n. Această medicină se deosebește efectiv de ceea ce reprezintă vederile pătrunse de o empirie rațională și lucidă, cuprinse în papyrusul ginecologic *Kahuni* (el-ahuni) — (în jurul lui 1800 î. e. n.), în papyrusul chirurgical *Edwin Smith* (cam pe la 1500 î. e. n.), sau chiar în papyrusul terapeutic *Ebers* (în jurul lui 1550 î. e. n.) precum și în papyrusul *Hearst*, aproape contemporan cu acesta din urmă și ocupîndu-se mai cu seamă cu probleme de chirurgie. În perioada cuceririi perșilor, în Egipt medicina ajunsese în „faza de trecere” dintre empirie și magie (Mérei Gy.). Cu toate că empiria nu era încă înlăturată, totuși incantațiile vrăjitoarești, într-o formă sau alta (ca r: rostire, sau *dd, m hk*: ca formulă de farmec ce urmează să fie rostită, sau *sn, t*: descîntec) au figurat ca elemente însoțitoare alături de rețetele propriu-zise, ba uneori se substituiau activității medicale adecvate. Procedeele de terapie magică au găsit în medicina perșilor un teren rodnic, iar cauza specială a acestui fapt o aflăm mai ales în sistemul religios al perșilor.

Boala ca „rău” a ajuns în corelație demonogenetică încă în epoca animismului și a polidemonismului, dar personificarea completă a răului nu s-a produs decît în dualismul religiei lui Zarathustra. Boala a ajuns în sfera de atribuții a răului personificat. În Babilonia nu e încă vorbă despre așa ceva. *Namtar* fiind înrudit cu spiritele bune, în ciuda faptului că e zeul ciumei. În

¹ Adjectivul lui *Marduk* e muza'iz esqueti: distribuitorul destinelor.

² Numele orașului e sumerul *Ká. Dingir*. Ra: *poarta lui Dumnezeu*, în traducere tardivă *babu*: poartă și *ilu*: Dumnezeu (semit=el).

³ Mezopotamia e cuvînt de origine greacă, avînd înțelesul de „țară între fluvii”.

⁴ Cuvîntul sumir *akkad umga* înseamnă înalțator, și inițial desemna o demnitate preotească. Cuvîntul *mag* (preot) a fost preluat de perși de la babilonieni.

schimb, în Egipt, *Seth* e reprezentantul răului, dar nu e în legătură cu bolile, ba mai mult, în lupta cu *Horus* se rănește la testicule, avînd nevoie el însuși de ajutor medical (din partea zeului *Thoth*).

În general, părerea noastră este că în religia lui Zarathustra principiul „binelui” se diferențiază complet de cel al „răului”, cu toate că, după *Jamer-Hedji Modi* (7), în Avesta figurează două spirite diferite care slujesc aceleași divinități. După el, în *Aharu-Mazda* nu întruhidează „binele”, ci conceptul de divinitate, personificatorul „binelui” fiind *Spenta Mainyav*,⁵ iar cel al „răului” *Angra-Mainyav*,⁶ sau altfel *Ahriman*.

Pentru istoricul medicinei interesant este faptul că bolile ajung cu desăvîrșire în sfera de atribuții a lui *Ahriman*.

Potrivit concepției religioase a lui Zarathustra, viața este o luptă între bine și rău. Sufletul celui mort se prezintă la podul lui *Cinuat*, unde i se cîntăresc faptele bune și rele (cu cîntarul judecării lui *Osiris*), și pe măsura rezultatelor, fie că se prăbușește în iad (*Achista-ahu*), fie că ajunge în *Vahisthabu*, echivalentul raiului, sau eventual, în *Hamast-gehan*, un fel de purgator.

Concepția asiro-babiloniană, egipteană și persană despre boală concordă în aceea că explică apariția bolilor prin factori supranaturali, în ciuda faptului că în papirusurile medicale empirice găsim puține indicații despre aceasta.

În Persia antică cea mai mică vină împotriva prescripțiilor religioase — sau chiar o simplă neatenție — e suficientă pentru ca puterea lui *Ahriman* să se întărească, ceea ce poate să cauzeze apariția bolii. Pare foarte probabil că la fel cum în teologia lui *Zarathustra* diferențierea dualistă a „răului” și a „binelui” a avut drept punct de plecare credința demonologică a babilonienilor, sau s-a produs cel puțin sub influența acesteia. — tot așa și concepția despre boli a perșilor antici își are originea, nu în credința supranaturală a egiptenilor, ci în cea babiloniană.

Dacă facem o comparație între credința demonologică mai veche a babilonienilor și cea mai nouă a perșilor antici, pare indiscutabil că concepția babiloniană s-a continuat în Persia și că schimbarea ce a intervenit în explicarea originii bolilor, s-a produs tocmai sub influența filozofiei religioase a lui Zarathustra. Avem destule mărturii străvechi în legătură cu credința babilonienilor despre păcat, începînd cu inscripția *Urukagina*, pînă la legile lui *Hammurapi*.

Din punct de vedere moral, „jelaniile de flaut” (*Ersemma*) și „Cîntecele de jelanie pentru liniștirea inimii” (*Ersekumal*) sau povestirea potopului din epopeea *Gilgameș* ne pot da alte lămuriri. În concepția perșilor însă, chiar nerespectarea simplelor porunci, am putea spune a regulilor preventive împotriva „răului” și „necuratului” elementul lui *Ahriman* e impurul (murdăria), precum și murdăria luată în înțeles fizic duce la puterea demonilor, adică la boală. E evident că importanța lipsei de curățenie în răspîndirea bolilor s-a datorat observațiilor empirice. În religia babiloniană iadul e foarte greu determinabil — și ar fi un loc teribil, o „țară a suspinelor” (*erseti tanehi*), sau „Patria întinericului” (*bet-ete*), adică „țara ascunsă” (*ersetu katemtu*) ba după o expresie foarte inventivă „țara țării întoarcere” (*Erseti la tari*). În schimb, teologia lui Zarathustra a definit într-o formă clară lumea de dincolo și a enunțat pedeapsa de după moarte a păcatelor. Și din punct de vedere istoric-medical această deosebire este foarte importantă, deoarece la fel ca și

⁵ Înțelesul sanscrit al lui *Spenta*: strălucit, superb. *Mainyav* derivă din sanscritul *man* care înseamnă a gândi (*shi*: a spori).

⁶ And derivă din sanscritul *anch* care înseamnă a strînge, a sugruma (v. latinescul *angere*).

în concepția egiptenilor antici, nici la perși nu se găsește decât rareori mențiuni care să califice boala drept o pedeapsă pămîntească a păcatelor. Față de aceasta însă, cărțile lor sfinte spun în chip răspicat și fără putință de răstălmăcire, că „suferința este caracteristica lui *Angra-Mainyav* (Yasna, 2, 29, 37), ei consideră așadar că boala nu e în legătură cu organismul și cu mediul ambiant, ci e opera demonilor și a lui *Angra-Mainyav*, „răul” personificat (8). Această idee a avut repercusiuni multă vreme în istoria terapiei. Credința medievală potrivit căreia diavolul poate să provoace boli, își are rădăcinile în această sursă străveche. După paragrafele 13, 24 și 40 din *Yast*, *fravasays-ii* (îngerii păzitori) ar putea să redea sănătatea pierdută. Rezultă deci că în Persia antică, explicația demonogenetică a bolilor a înlăturat cu desăvîrșire experiențele vechii terapii populare. Interzicerea autopsiilor (Videvdat, 5, 1) a făcut imposibilă manifestarea explicării raționale a bolilor. În terapia perșilor antici, „Faza de trecere” dintre terapia empirică și magică s-a estompat, tocmai pentru că vechii cuceritori perși care dispuneau de o terapie populară empirică veche, au preluat complet explicația magică a bolilor din medicina babiloniană mai avansată. De fapt, în Babilonia această perioadă a fost una de decădere a medicinei, o amintire doar a vechii și strălucitei medicinei care dispunea de mijloace de lecuire chirurgicale, raționale și empirice. La fel după cum în Babilonul de mai târziu (noul imperiu babilonian sau caldeean) preoții purificatori (asipu) au ajuns la o importanță din ce în ce mai mare chiar în domeniul terapiei, tot astfel și în Persia antică „izgonitorii de diavoli” sînt pe primul plan.

II.

Firește că în părțile terapeutice ale *Avestei* întîlnim într-un număr foarte mare atît numele acelor demoni (*dev*) care ar putea să cauzeze boli, cît și „spiritele bune” care se grăbesc să vină în ajutorul vindecării. E clar că în această concepție, însuși *Angra-Mainyav* (*Ahriman*) e stăpînul suprem al bolilor; legenda spune că pe însuși Mharu Mazdat l-a atacat cu 90.000 de boli felurite. Demonii egipteni, babilonieni și persani pot să se îmbolnăvească, ba chiar să moară. *Seth* omoară pe *Osiris*, iar legenda asiro-babiloniană despre „călătoria în iad” a lui *Istar* povestește că atunci cînd *Nergal*, zeul războiului, a împins-o de pe tronul infernal pe zeița *Eriskigal*, aceasta în teama ei de moarte oferă mina și o parte din tron partenerului zeiesc. După credința perșilor antici, foarte mulți erau zeii care puteau pricinui boli; amintim doar cîteva nume, ca demonul *Buday*, vrăjitoarea de cadavre *Nasav*, demonul *Akah-Manah*, pricinuitoarea celor inecați în apă *Aesma*, otrăvitorii plantelor tămăduitoare *Taurvay* și *Zairik*, sau spiritul răului *Apaosa*, care ar cauza moartea prin foame. Dar în afară de „îngerii păzitori” pe care i-am amintit mai sus, perșii mai credeau că *Areodi* e ocrotitorul nașterilor, că *Airyman* e un alt zeu vindecător, că *Tistrya* e „paznicul stelelor” sau că *Thrita* eroul e „ocrotitorul medicilor”. (8).

Propriu-zis, medicii din Persia antică pot fi împărțiți în două categorii: în medici-preoți și în chirurghi care aparțineau lucrătorilor manuali. În culturile orientale arhaice, această diferențiere este un fenomen general. În Persia, ordinul medicilor-preoți era compus din medici care izgoneau demonii și săvîrșeau descîntece, din „medici interniști” care vindeau cu ajutorul plantelor tămăduitoare și din medici care făceau operații, „vindecînd cu cuțitul”.

Atît sarcinile și îndatoririle cît și onorariile medicilor erau reglementate de prescripții precise. (Videvdat, 7, 41).

Medicii erau obligați să trateze fără întârziere pe bolnavi (9), celor îmbolnăviți după masă trebuia să li se acorde ajutor în seara aceleiași zile, celor îmbolnăviți seara, ajutorul trebuia dat chiar în timpul nopții, iar dacă boala survenea noaptea, medicii aveau obligația să facă o vizită a doua zi dimineața (9).

Explicațiile date bolilor se împotmoleau în supranatural; ilustrăm părerea noastră în această privință, cu un singur exemplu.

Legile lui *Zarathustra* prevăd că femeia la menstruație e impură și ordonă izolarea ei, pentru ca nu cumva printr-o simplă clipire să murdărească puritatea focului. Dacă însă menstruația dura mai mult de 9 nopți, acest fapt era socotit drept opera demonilor, deoarece *Dzsahi*, demonul obscenității, a fost primul care a suferit din cauza menstruației. Pentru izgonirea demonilor, se efectuau ritualuri purificatoare, în cursul cărora nenorocita femeie era lovită cu biciul (6). După credința perșilor, corpul e în general impur. Impure sînt deopotrivă: saliva, urina, fecalele, unghiile, părul. Tăierea unghiilor și a părului prin respectarea prescripțiilor religioase, aminarea îngropării lor, sau greselile săvîrșite față de prescripțiile existente la eliminarea excrementelor, toate acestea ar duce la mărirea puterii demonilor. Corespunzător obiceiurilor populare străvechi perșii credeau și ei că impuritățile mai simple s-ar putea spăla cu apă, dar socoteau că în cazuri mai grave e necesar ca pe lângă descîntecele exorciste să se aplice biciuirea, ba uneori să se facă spălături cu urină de bou. În cazul din urmă, au ajuns din nou pe primul plan elementele obscene și ridicole obișnuite în practica izgonirii demonilor.

Asemenea indicații găsim chiar și într-o medicină atît de avansată ca aceea a egiptenilor antici. Așa de exemplu, în coloana 63, 3—5 a papyrusului Ebers, unde se află descîntecele pentru vindecarea arsurilor — firește însoțite de o rețetă adecvată, — *Isis* stinge cu urina sa focul care îi arde copilașul.

În multe părți din descîntecele terapeutice ale perșilor găsim bolile personificate. Așa bunăoară, în partea 3, 7, 8 și 9 din *Yast*, în care izgonitorul de demoni invocă bolile și moartea să se îndepărteze; sau în partea 20, 7, 9 și 10 din *Videvdāt*, unde se încearcă să se stavilească moartea, bolile și febra prin ritual.

Dar în ciuda tuturor acestora, ar fi greșit să se spună că elementele empirice raționale au dispărut din medicina persană. Noi credem că adevărul e tocmai contrarul, și anume că *terapia a început prin empirie, iar în adîncul acțiunilor magice — sau cel puțin în cea mai mare parte a lor — se poate pune clar în lumină originea empirică*. Referințele igienice ale culturilor orientale arhaice, s-au ocupat foarte mult cu îndepărtarea excrementelor (de pildă legile lui Moise). E indiscutabil pentru noi că aceste dispoziții au avut ca punct de plecare anumite cerințe practice, deoarece se cunoștea efectul provocator de boli al excrementelor ce se descompun repede în condițiile climei calde.

Așadar, originea empirică e cu totul evidentă; iar născocirile în legătură cu demonii sînt numai secundare și aparțin epocii de explicare magico-mistică a bolilor.

Studiind cu atenție descrierile de boli la perșii antici, se poate observa în mod lămurit dualitatea care există între simptomatologia apropiată de realitate și explicațiile teoretice cu caracter magico-mistic. În domeniul terapiei se constată o deosebire și mai accentuată. Ca urmare a concepției magice, avem descîntece de vindecare și rugăciuni, exorcism și ritualele de purificare.

Asemenea descîntece sînt Srowac 3. Ahanu Vairya (*Yast*, 24, 15) sau Asaima, descîntec împotriva febrei (*Yast* 3, 13). Dacă însă potrivit explica-

țiilor teoretice ale perșilor antici, demonii ar fi cauzat în adevăr toate bolile, atunci ar mai fi fost oare posibil ca aceiași perși să aștepte vreun rezultat terapeutic de la efectuarea unei laparatomii (!), a unei trepanații, sau de la încercarea manuală de repunere a unei hernii incarcerate — lucruri pe care prescripțiile lor terapeutice le menționează cu prisosință (6).

Sînt cu totul remarcabile experiențele dobîndite în legătură cu plăgile de război (6).

Vechea terapie persană ne lasă aceeași impresie că chirurgii au păstrat empiria. Nici în medicina persană experiența nu a dispărut, ci cel mult s-a estompat, trecînd în dosul magiei. Probabil, *Fichtel* (8) procedează corect atunci cînd vede în boala *Kasvis* (*Yast*, 5, 29) un prurit (ba eventual o boală asemănătoare scabiei), iar în tabloul clinic descris în *Videvdat* 2, 29, lepră.

Și în altă parte am accentuat că istoricul medicinei trebuie să dea dovadă de o extremă prudență dacă vrea să înlocuiască denumirea arhaică a bolilor cu nomenclatura actuală. În orice caz, descrieri asemănătoare găsim și în medicina egipteană. În coloana 89, 16-90, 5 a papirusului *Ebers*, se face mențiune despre o boală similară scabiei (dhr. t sb. t), pe care însă *Grapow*⁷ nu o consideră clară din punct de vedere patogenetic. În nici un chip, medicilor din culturile orientale antice nu putem să le atribuim cunoștințe diagnostice și idei medicale corespunzătoare epocii noastre, și de aceea e evident că nu poate fi vorba decît de concepte generale care cuprind simptome identice. Fără îndoială că atît boala *Kasirs* cît și descrierea egipteană au însemnat o îmbolnavire însoțită de exanteme pruriginoase, dar nimic mai mult. Descrierile leprei din antichitate înfățișează diferite tablouri clinice care cauzează simptome similare, fie că citim textul *Videvdatei* sau legile lui Moise, fie că cerțăm eminențele observații ale vechilor greci. E de presupus că boala persană *Kapastay* — care după *Bartholomae* (8) ar fi fost o molimă ce a apărut în cursul campaniilor militare — a sintetizat tabloul cu diaree însoțite de febră și de adinamie pronunțată. Descrierile bolilor din medicina persană pot însă să ne ofere date convingătoare în sprijinul empiriei, deoarece arată că în ciuda credinței magice dominante, medicii persani acordau o importanță deosebită observației și urmării exacte a bolnavului. Aceasta denotă tendința de a fi cît mai aproape de realitate și constituie mărturia unei remarcabile capacități de diagnosticare. Așa se explică și faptul că „febra lăuzelor“ a fost detașată de conceptul general de febră (*Videvdat* 7, 70). Nici perșii nu au considerat febra drept simptom, ci boală. Ei au diferențiat starea febrilă propriu-zisă (cronică). (*Yast*, 5, 9), de fierbințeala febrei (*Yast* 3, 8) și de frisoanele febrei (*Yast* 13, 131).

În textele medicale asiro-babiloniene, găsim de asemenea referințe despre febră (*dilibtu*, iar ca fierbințeală *isatu*), despre frisoane (saradu), despre friguri (surubbu), despre febra intermitentă (*di-u*), ba și despre „căldura inimii“ (serehtu libbi: febră) fapt care a influențat fără îndoială dezvoltarea terapiei persane antice; în schimb aceste texte nu descriu febra lăuzelor, a cărei diferențiere rămîne un merit al perșilor antici.

În cele de mai sus am amintit că cunoștințele babiloniene și egiptene au influențat în mare măsură medicina persană antică. Ca urmare a acestei influențe, paragraful 10, 71 din *Yast* consideră că șira spinării e „izvorul puterii de viață“, sau „coloana vieții“. *Grapow*⁸ notează că la studierea refe-

⁷ *Grapow* H.: *Gründniss der Medizin der alten Agypter*, II. Berlin, 1955, 129.

⁸ *Grapow* H.: *Gründniss der Medizin der alten Agypten*, I Berlin, 1954, 57.

rințelor medicale ale coloanei vertebrale (bsk. w și psd: *spate*), trebuie să-ți dea de gîndit inscripția din templul lui *Osiris* de la Dendera, care denumeste expresiile *psd* (*spate*) și *mt* (*falus*) într-o strinsă corelație. Importanța magică a coloanei vertebrale a lui *Osiris* (*ded* — coloană), ca amuletă protectoare pentru lumea de dincolo, e un fapt bine cunoscut egiptologilor.

În medicina persană concepția mistico-magică a devenit dominantă, dar în ciuda acestui fapt, cea mai mare parte a descrierilor de boli și a procedurilor terapeutice ale perșilor lasă să se vadă că ei au apreciat însemnătatea experienței și a observației. Dar din cauza influenței magice, acestora nu li s-a putut acorda decît un rol cu totul secundar, independent de faptul că elementele empirice pot fi socotite drept reminiscențe ale medicinei populare persane, sau că au fost preluate din medicina babiloniană și mai cu seamă din cea egipteană. Iată motivul pentru care vechea medicină persană nu a putut să ducă mai departe cunoștințele deseori cu totul remarcabile ale terapiei orientale din antichitate.

Sosit la redacție : 14 aprilie 1958.
